DOI: 10.11649/abs.2019.007

Sergiej Skorwid

Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny

Moskwa

slavcenteur@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2173-4367>

„Mnie po rusku było ciężko gadać” Rozmowy z mieszkanką wsi Biełostok na Syberii

Uwagi wstępne

Z dwóch nagrań trwających 12 i 27 minut przytaczam tylko zwięzłe wypowiedzi pani Marii Markisz wraz z pytaniami, na które odpowiada; fragmenty mniej istotne, np. z reakcjami lub pytaniami dodatkowymi rozmówców, pomijam (co zaznaczam wielokropkiem w kwadratowych nawiasach).

Zadawane informatorce pytania (w pisowni literackiej) wyróżniam wytłuszczeniem, jej odpowiedzi natomiast przytaczane są w zapisie fonetycznym. Akcent oddaję znakiem ' tylko wtedy, kiedy jest on odmienny od paroksytonicznego. Apostrofem oznaczam spółgłoski spalatalizowane (zmiękczone), m.in. także szumiące č' (typu ros. [ч]), ž', š', ž', kreską zaś palatalne (miękkie, środkowojęzyczne). Spółgłoski o barwie pośredniej między palatalną a spalatalizowaną zapisuję dwiema literami w nawiasach kwadratowych przez ukośnik, np. *bap[č/c']a*. Podwyższenie lub obniżenie artykulacji samogłosek oznaczam, nadpisując odpowiednią literę nad tą, która oddaje artykulację główną, np.: *dužo Połak^oŋ*. Litera ł oznacza [ɫ] tzw. kresowe, ʏ półsamogłoskę dwuwargową, [ɣ] zaś spółgłoskę szczelinową – dźwięczny

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2019.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

odpowiednik [χ] przed następną dźwięczną, występującą też zamiast zwartej [g] w niektórych rusycyzmach (jako naleciałość wymowy białoruskiej).

Pierwsza rozmowa została nagrana w domu pani Markisz 27 kwietnia 2017 roku podczas wizyty w Białostoku księdza z parafii pw. Matki Bożej Królowej Różańca Świętego w Tomsku, o. Krzysztofa Korolczuka, i Agnieszki Kaniewskiej niedługo po tym, jak spłonął białostocki kościół¹, a druga 14 maja 2017 roku przed klubem białostockim, w którym odbywała się niedzielna msza święta.

Teksty

W tekstach zastosowano następujące skróty:

B1 – pierwszy badacz (Agnieszka Kaniewska)

B2 – drugi badacz (autor niniejszej publikacji)

KK – o. Krzysztof Korolczuk SJ

MM – Maria Markisz

I

MM *pšexuc'c'e...*

a vot s Polšy pšyježžajo i kak // s'adaj[c'č]e // ɥod do mñe dužo Pol'akof pšyježžało / nu a fšystko jedno ñe t'ak kak ɥot my / kak bap[č/c']a u nas s Polšy pšyježała i my po pol'sku i gadamy tak [...] a ñi t'ak rəzɣav'or / ñi t'ak rəzmav'al'i s'e jak ɥot pšyježžajo / pšyježžał'i / duža pšyχod'ila / ñi t'ak rəzmav'al'i s'e [...] a bap[č/c']a byla...

KK **Skąd babcia była?**

MM *z Varšavy [...]*

KK **A tata?**

MM *a tato był z B'ilarus'i [...]*

KK **Ale Pani mówi po polsku, to znaczy w domu rozmawialiście po polsku?**

MM *a my fs'e / fs'o vr'em'a rəzmav'al'i po pol'sku / ja tyl'ko rōd'ila s'e / ɥot my / nas č'etv'era z'ec'uv było / mama // i mama z nam'i fs'o vr'em'a po pol'sku gadała / a my s ta... do do tat' pō rusku gadał'i*

¹ Dwie części tego nagrania, które za zgodą autora są tu publikowane w wersji tekstowej, można znaleźć na stronie: https://www.youtube.com/results?search_query=syberyjski+bia%C5%82ystok+-+p.+Maria+Markisz+cz+1 (Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 1, 2017; Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 2, 2017).

KK **Tata po polsku nie rozmawiał?**

MM *tato ńe / ńe rozmav'al / tato z B'ilarus'i byl*

KK **A skąd z Białorusi?**

MM *a ńe v'im ja / kag by terəs ja by fs'o rospros'ila / a byla ma'leńka / mńe to ńe in'er'esno było*

KK **Ojca zabrali w 38 roku?**

MM *zabral'i / zabral'i // zabral'i / tenč'əs s'edymz'es'ənt p'en_č'lov'eg zabral'i [...] i vrayam'i my byli / nam ńi daval'i pokoju ńijak'ego co my vray'i byli*

B1 **A co pani pamięta o kościele? Tym pierwszym kościele, który tu był?**

MM *nu co ja moge pam'enta[c'/'č] // pəm'entam tylko co ras... z mamō χōd'ila f'kos'c'ol / to narodu było dużo... po pravəj strońe muzyk'i s'id'al'i / s'id'el'i // pō'levəj strońe baby s'id'el'i // vot kak tyl'ko sv'atā / muzyk'i nač'inajo / baby potχvatujo / mod'l'il'i s'ē // nu a tak co? kag zabral'i muzyk'of / to juš my vrayam'i byli // kostoł vzeli pōd Zagodz'ern'o² // jak rozval'il'i jego / žurundy tak'e byli / v'is'el'i...*

KK **Żyrandole?**

MM *ay'a // terəs tak'əgo ńe byla / i ųot mōd'l'il'i s'e tam / i ųot u mne ųobraz byl / ja vam f'kos'c'uł daval'a / jag zaχod'iš f'kos'c'uł / ųot ten gż'e spałil s'a, tak? v'levəj strońe v'uy'lu v'isel' / ramka tyl'ko byla / sam mo... / nu muj z'et³ podjoł jo / ona rozb'ita byla / un jo skl'ejił / skl'ejił / nu i byl // to ten obras ja pomne ųot / tak'e kr'esła było i ten obras stojał [...] i s'eż'al tam / kak pov'eż'ec'*

KK **Ksiądz siedział?**

MM *da / ks'onc s'eż'al tam / tak jak ot vy / my χoz'im mod'lic's'a / ks'onc s'eż'al / ųot / a tenč'əz zrōb'il'i klup / s't'evō kos'c'ola / vot i // jak nas / vrayam'i byli / my ńic ńi pāñimal'i / my f'klup χōd'il'i / tancəval'i tam // i proše Boga terəz žep prast'il Bok nam naše / co my nagžešyl'i / bō my ńi znałi co my rōb'il'i // oj co by⁴ / nam pakoju ńi było*

nu a tam ńic / ten d'irektər naš safχoza / ńic ńe be[ž/ž']e / co χture gadaju co vrod'e paab'ešč'al postav'ic' i...⁴

ja to tyl'ko dō ųos'ini tut / ja pojadu g doč'k'e žyt' / ja uš ńi mog'e / z'ima nastańe i i s'ńig dževo...

KK **A gdzie córka mieszka?**

MM *f Tomsku [...] nu my / my bə[ž/ž']e[č/c']e zvoñic' k'edy p'šyjiž'ec'a?*

KK **W niedzielę (przyjedziemy). Tak jak Pani chciała, żeby w niedzielę.**

MM *žep v'ńeżele / może v'encej pšyjdō*

² Punkt zaopatrzenia w zboże.

³ Sam = ros. сам, tu w znaczeniu 'mąż', ž'et = ros. дед 'stary'.

⁴ Dyrektor białostockiego zakładu rolniczego niby obiecał odbudować spalony kościół.

- ja pŏtχođila tud'a na drug'i d'eń / napłakala^(m) s'ə^(m) // kak škoda / il'e l'at stojał / il'e l'at stojał / a ź'e ješčo kos'c'oty jest?
- KK **Najbliższy w Tomsu.**
- MM *no nie / a tak'i kos'c'olek ųot / spałił s'e*
- B1 **A, drewniany, to pod Irkuckiem... Tam też Polacy.**
- MM *toże Półak'i [...] oj škoda / oj škoda [...]*
- KK **A gdzie dawniej kościół stał? Z lewej strony piekarnia, z prawej te drzewa, to gdzie?**
- MM *za p'ekarńoŭ [...] a zaχŏd'il'i tak jak i s'ud'a ųod zaχŏd'il'i my / v'enc tak ųod zaχŏd'il'i [...] jołk'i pŏsazono krų'om jołk'i / juź i jołkuf ni ma / jeś'e štuk'i č'ųtyr'e s'e ostało [...] krų'om rosłi / posazone byl'i / rosłi // ot tak'i był Todeuś / i vot / on toże s Polšy / un fs'o sa[ž'd]il jołk'i krų'om / a żył pšy kos'c'el'e służył / a tenčas kak pəzab'iral'i vray'of i fs'o / vygnałi jego z domu i un za szkołon z'iml'ank'e zrobił i tam żył / v z'iml'ank'i // a potem ot ja nie v'im co z jim / il'i on umar tam il'i co / ni pomne juś*
- B1 **To jeszcze przed wojną?**
- MM *v vojne i pšed vojnon pəzab'iral'i // da / juś tak'ego kos'c'ola ni beże / ųot at č'ego s'e zapalił?..*
może č'aju χoc' pop'ijec'e?

II

- B2 **Pani mówi po polsku?**
- MM *ni safs'em, zapom(n)ala s'e i fs'o...*
- B2 **Może usiądziemy gdzieś, chciałbym z Panią porozmawiać...**
- MM *a pųjdem może tud'a?... a ań'i kud'a pŏjado?*
ot s'adajc'e ųod ze mno / i ja bede vam po polsku zadavac' vaprosy / ųot tak'e / vy sam'i_isk'ont? s jak'i gub'erni? / vy iz Maskv'y / i v Maskv'e żyv'ot'e?
- B2 **Tak. Jeszcze ksiądz i z nim jedna dziewczyna z Polski przywiezie Pani sąsiadki i będzie msza.**
- MM *a ųot pš'jjeź'ž'aju_do mńe is Polš'y / tak ja ni pojme co ońi gadajo [...] da ot esł'i pšyjeź'e jaka dyfčyna po polsku ja jej bede vaprosy davac' / jak'i f Polš... sk'e jenzyk / jak'i tutaj jenzyk / jak my muv'im [...] vət terəs fs'o po polsku gadajo / fs'o po polsku terəz gad'aj_i ja níc ni rozum'e*
- B2 **Kto? Ksiądz?**
- MM *ja s'ks'onżem mało rozmav'ala s'e [...] a tak ot pš'ijeź'ž'ajo / po polsku gadajo i ja ni pojme [...] pš'ijeź'ž'al jeden rok na v'el'ik'e aś is Polš'i / nu*

*tože pš'ijež'ž'al do mne / na v'e'lik'e // da'leko jeχ'al / i ja vot / un do mne
gada na babe an'a / a na mužyk'a on / tak f Polš'e gad'a... / na babe nada
pöv'e'ec'on a na mužyk'a un*

B2 **U was „un” tutaj?**

MM *un / a f Polš'e jak?*

B2 **On.**

MM *on? nu mužyk / on // vo / pr'av'il'na [...] a un na babe an'a [...] i na mužyk'a
/ i ja fs'o vr'em'a / ne an'a a on / jego poprov'lała*

[...]

B2 **Czy ktoś oprócz Pani tutaj jeszcze zna polski?**

MM *jest u n'as tut jedna bapka / ona po polsku i č'ita / a teraz juš ne v'id'i / my
k'edy kos'c'ol stoj'al to my χod'il'i / pokoń_d'lo nas ne pš'ijež'ž'al'i ks'onzy /
to my po polsku fs'o vr'em'a mod'il'i s'e / a teraz nač'el'i do nas pšyjižec'
/ po rusku juš / my juš' i v'id'e't' ne v'id'im žep pš'eč'itac' po kš'onš'k'i*

B2 **A ona mówi po polsku czy tylko czyta modlitwy?**

MM *tylko modlitvy / po polsku k'epsko [...] ja po polsku gadam a č'ytat' ne na-
uč'ilas'*

B2 **A czy nie zapisywaliście może modlitw rosyjskimi literami?**

MM *[...] a ūona po polsku č'yt'a / č'ytala [...] my kak sam'i χud'il'i tak my po
polsku i nam ne nada było zap'isuvac' / my po polsku znamy / mod'il'i s'e
/ a teras ona ni v'id'i / χot' i ūoč'k'i jest / a fsystko jedno k'epsko v'izi / po
polsku ona / a my tože möd'il'i s'e / zna'li gž'e ona pov'i jak'e...*

B2 **A czy jest tutaj jeszcze ktoś taki, kto po polsku mówi?**

MM *a ni ma v'enc [...] ja juž dužo i zapom'lała s'e po polsku / temu co ni ma
s k'im s'e rozmav'ac' / jag byli ješč'e tak rozmav'alas' / a teras ni ma s k'im*

B2 **A z kim Pani w domu rozmawiała? Z mamą?**

MM *a z mam'o / u n'az była mama s Polšy / jo pšyv'ezli s'ud'a / tšy rok'i było
mam'e / to my v domu z mam'o po polsku gadali / my d'e't'i nas č'etv'era
było / i my po polsku / a s tatem my pö rusku gadali [...] ja pošla f škole
/ uč'it'e'l' mne zad'al st'ixotvar''eñije uč'it' / ja po'lov'ině vyuč'ila po'lov'ině
ne / a mne po rusku było čenško gadac' / vot un / nada było mne jem'u
st'ixatvar''eñije rospov'ež'ec' / ja po'lov'ině rospov'ež'ala jemu / a po'lov'ině
gadam / a ja da'li ne v'im / po polsku*

B2 **Pani się nazywa Maria, a nazwisko? Familia? Markisz?**

MM *Mark'iš'.*

B2 **A jeszcze Michnia była taka familia...**

MM *byli M'ix'ni tutaj / dužo M'ix'nyv było // ūot u mōjego z'atka było šez'd' bra-
tuf / i fs'e żyli tut i vapš'e byli / ūot u z'atka mōjego jedenašće d'e'ŭv było
/ fs'e żyvy byli / opš'em dužo było Pol'akuf*

B2 **Czyli w domu Michniów też gadali po polsku?..**

MM *M'iħna po polsku / a ja ěe v'im / a popš'e... juš' / popož'eħil'i s'e / pō rusk'i juš // fam'ilije było / po mužyk'u nač'el'i fam'ilije [...] u nas im'in'a tak'e byli / ʏot mama nazywałi jej'o Janka // v jak'i z'eħ ur'o... / rōži... / uroži s'e / f ks'onš'k'e zobač'o šv'ente / jak'e fam'ilije / tak'e i dawałi im im'in'a / Karol'ka / Ksaverka / V'ikta [...] Kaz'ik / Stas'ik / Ksaverka / ʏot tak'e ʏot im'e dawałi*

[...]

B2 *A skąd wasi dziadkowie tu przyjechali? I dlaczego to tutaj nazwali Białystok?*

MM *Bapc'a dək ona is Kr'akova była / a B'ilast'ok nazwałi / ja ěe v'im / s Polš'i jak'iz' był pš'ij'eħafš'ij [...] po polsku B'ilast'ok nazwałi*

B2 *Więc Pani mama była Polką, a ojciec?*

MM *B'ilar'uz był // tenč'əs pš'jježž'al'i s'ud'a / s'el'il'i s'e / tak f Polš'e bapc'a gadaʏa / jesłi d'efčyna to dl'a ěe z'em'a / z'em'i ěi było / a jesłi ɣłop'ec uroz'i s'e / dl'a jego z'em'a była / temu co ɣłop'ec bez'e žeħic' / u jego s'em'j'a bez'e / a žeħčyna dolžna zamuš vyħodit' / dl'a jej z'em'i juš ěi było // a tut pšyjež'ž'al'i fs'o kərč'uval'i / fs'o ʏot kas... / kos'c'uł zboku [...] vy ž ěi v'iz'el'i kos'c'uł [...] oj škoda oj škoda / tak kos'c'uł był [...]*

B2 *Może go jeszcze odnowią!*

MM *oj nu fšystko jedno tak'i ěi bez'e... ɣto jeg'o zna dl'ač'ego un s'e zapal'it / ot s'v'ata⁵ il'i ot č'ego un / ɣto jeg'o v'e¹ [...] da / Antoħjego byʏo u n'as f kos'c'ełe / tak kak tyl'ko sv'ento jak'e Antoħjego / tag z drug'ij d'ir'ev'eħ pšyjež'ž'al'i s'ud'a [...] i patr'et_jego był f kos'c'ełe [...] ic'c'e s'ud'a! vy do mħe f tamten ras pšyjež'ž'al'i?*

B1 *Tak, tak!*

MM *tak ʏot ja bede vam vaproz zadavac' [...] ʏot ja bede po polsku gadac' vam / tak? [...] ot č'o tak'ego spudħica?*

B1 *Юбка.*

MM *suk'enka?*

B1 *Это платье.*

MM *ʏot to ja uć'jla svoju vnuč'ke / kaftan?*

B1 *Копта.*

MM *nu vot / tak po polsku / a to ja dumam ěe / cos' po polsku mys'te ěi tak*

B1 *Wszystko dobrze!*

MM *teraz ʏot / co my żyłi / u nas v domu ěic ěe było / ʏod z'v'e łafk'i / a co takoje łafk'i? [...] my ł'afkam'i nazywałi / skam'ejka to był'a skam'ejka / pam'enše / a my ł'afkam'i nazywałi / ʏod dv'e łafk'i stojalo / stuł i dva łušk'i ʏo / ʏot u nas f ɣat'e było bayactvo / tak my / kak pš'jyado is Polš'jⁱ*

⁵ Z ros. *om cвeтa*, tu w znaczeniu 'od przewodów elektrycznych'.

my duże ni znali co jest tak'e... / teras fs'o š p'er'em'eñi'i / skam'ejk'i tam i lafk'i gadajo tam tak

B1 *A Pani zawsze mieszkała w tamtym domu?*

MM *ñe: / tamtego doma juš'ni ma / a f tym dom'e / tak / naprot'if / vod gd'e vy do mñe pš'ėjež'ž'al'i / naprot'iv był mój dom / a jego juš rozebrał'i / novy postav'il'i [...] a Vas'a Xañev'ič' mys'le pojeχał do uojca? [...] pojeχał / mus'i do uojca poprav''edavat'*

Komentarz dialektologiczny

Na podstawowe cechy idiolektu M. Markisz, typowe dla polszczyzny kresowej północno-wschodniego typu, wskazano dotychczas tylko w opracowaniach N. Ananjewej (Ananiewa, 2006, ss. 96–97; Ананьева, 2013, ss. 470–471). Niżej na podstawie nowszego materiału z lat 2016–2017 spróbuję doprecyzować niektóre tezy tej autorki, po części też z nią polemizując.

1) W zakresie kontynuantów pierwotnie spalatalizowanych spółgłosek *s', *z', *t', *d' w badanym idiolektie obserwuje się znaczną chwiejność. Ogólnie można stwierdzić, że tu nie chodzi o „brak szeregu spółgłosek środkowojęzykowych ś, ź, ć, dź”, jak to określa N. Ananiewa, tylko o szeroką wariantywność realizacji fonemów, których wariantami podstawowymi są zmiękczone spółgłoski syczące s', z', c', ʒ' – z tym, że obok wymowy c', ʒ' pojawia się pod wpływem rosyjskim nieraz artykulacja t', d', por. *nas c'etvëra źečuv było ~ my dëti nas c'etvëra było; pšëč'itač ~ č'itač; χoc' ~ χot'.* Całkiem nieoczekiwanie obok szczelinowych, zwarto-szczelinowych czy zwartych spółgłosek zmięczonych zaznacza się niekiedy ich twarde odpowiedniki, których nie sposób wytłumaczyć wpływem rosyjskim (w pierwszym z poniższych przykładów stwardniałe jest także ñ): *u mñe uobraz był [...] v uyl'u v'iseł ~ żurundy takë byli / v'isëli; źefčyna dołžna zamuš vyχodit' ~ jeśli dëfčyna to [...] z'em'i ni było ~ ot esli pšyjež'e jaka dyfčyna; jag zaχodiš f koščut' ~ z mamō χodila f koščot' ~ koštoł vzeli* (o rozchwianiu repartycji u||o patrz punkt 4). Przy tym w wypowiedziach M. Markisz spotyka się czasem też miękkie spółgłoski szumiące: środkowojęzykowe, jak w języku ogólnopolskim, lub działłowo-prepalatalne, por. *po kš'onš'k'i ~ f kš'onš'kë zobačo švënte; v ñežele / może v'encej pšyjdō; u ʒ'atka mojego jedenašče dëtiuv było; po rusku było čenško gadač'; jak'i ʒeñ [...] uroži s'e ~ jeśli χłōpec ur'oʒ'i s'e; k'epsko v'iži ~ my juš' i v'idët ñe v'idim* (= ros. мы уж и видим не видим). W niektórych przypadkach słyszy się spółgłoskę pośrednią pomiędzy szumiącą a syczącą, np.: *bapč/cā, šadajč/cē, bəžēčē/bəʒ'ečē zvoñic'.* Taka wariatywność jest na ogół typowa dla polszczyzny kresowej; nieco osobliwa jest chyba tylko możliwa dyspa-

latalizacja części wchodzących w rachubę spółgłosek jako „efekt uboczny” daleko idących wahań stopnia ich zmiękczenia w potoku mowy.

2) W badanym idiolekcie nie brakuje też wyjątków od prawidłowej w polszczyźnie kresowej denazalizacji wygłosowego *o* (przykłady N. Ananjewej: *pšyježžajō*; *s travō*). Obok tego w nowszych nagraniach sporadycznie słyszy się wymowę za *pěkarňōŭ* (przed pauzą), za *škoŭon* (z’imlankę zrobił), *pšed vojnon* (pəzab’irali)⁶. Poza tym, w wypowiedziach M. Markisz, nieraz występują wschodniosłowiańskie kontynuanty obu nosówek: *ja pojadu*; *pš’ijež’ž’aju d’o mñe* obok *pš’ijež’ž’ajo*; *uot to ja ućiła svoju vnuć’ke* (o genetycznym zaimku zwrotnym *s’a* // *s’e* ‘się’ patrz punkt 5).

3) W zakresie kontynuantów samogłosek *e*, *o* pochylonych (z *ē*, *ō*) zarysowuje się również niejednoznaczna sytuacja. Do przykładów N. Ananjewej z *i* na miejscu *e* pochylonego *ñi ma*, *mlika ñe* była dodać można *pšyjižžec’* obok *pšyježžajo* itp., konsekwentnie *ñe v’im* (także *ona pov’i* obok *što jeg’o v’ē*) oraz M. lp. *s’ñig* – wbrew twierdzeniu badaczki „tylko *sñeg*”. Jako jedyny bezsporny przykład z *u* na miejscu *o* pochylonego N. Ananiewa podaje M.-B. lp. *dvur* („w odróżnieniu od typowej formy północno-wschodnio-kresowej *dvor*”), podczas gdy w wyrażeniu północno-wschodniej formie rozkaznika *χuc* ‘chodź’ upatruje ona „zleksykalizowane pomieszanie *ó* (*u*) i *o*” (por. w naszym materiale 2. os. lm. *pšexuc’c’e* według wzoru ros. *npoxodume* w znaczeniu ‘proszę wejść’). W nowszych nagraniach spotyka się konsekwentnie końcówkę D. lm. *-uv/-uf* (oprócz rusycyzmów *mužyk’of*, *vray’of*): *dužo było Polakuf*, *šežď bratuf*, *č’etv’era z’ec’uv było* i nawet w rusycyzmie *jołkuf ñi ma* ‘nie ma świerków’, a także przykłady *pujďem*, *χture*, *spudńica*, *tušk’i* ‘łóżka’, natomiast jasne *o* występuje w wyrazach i grupach wyrazowych wypowiedzianych raczej po rosyjsku: *žep prast’ił Bok nam...*, *sam mo...* / *nu muj z’et*; por. też samogłoskę pośrednią między *o* i *u* w zdaniu *naprořiv był mōj dom* = ros. *напротив был мой дом* (o wahanii *košč’ut* / *košč’ot* patrz niżej).

4) N. Ananiewa zaznacza rozchwiane „występowanie na skutek analogii nietymologicznych kontynuantów nosówek (*pšens’t* ‘prząść’, *ja s’ondla* obok *s’odla* pod wpływem bezokolicznika *siąść*)”, do czego dołączam inne przypadki poświadczające procesy wyrównania samogłosek – nie tylko nosówek – w odmianie rzeczowników i czasowników, takie jak *ks’onc* (*s’ez’at*) i *s’ ks’onzem*, M. lm. *ks’onzы*; wahanie *po pravěj strońe mužyk’i s’idali* / *s’ideli* // *po’levěj strońe baby s’ideli* (= ros. *сидели*; forma *s’idali* mogła powstać w wyniku oddziaływania czasownika *siadać*). Repartycja *o||e||u* w paradygmacie rzeczownika *kościół* (i pochodnych) w idiolekcie M. Markisz jest przeważnie zgodna z ogólnopolską: D. lp. *juš tak’ego košč’ōła ñi bež’e*; Ms. lp. *pšy košč’ēle*; M. lm. *košč’ōły* vs. M.-B. lp. *košč’ut* – ale pod wpływem

⁶ W śródgłosie obie samogłoski nosowe są realizowane konsekwentnie jako grupy [en], [on] z zębowym [n] nawet przed spółgłoską szczelinową: *jenzyk*, *f ks’ons’k’e* itp.

większości form również *kědy kośc'oł stoją; χōd'ila f kośc'oł* i nawet *kostoł vzeli* (por. rzeczownik zdrobniały *tak'i kośc'ółek*). Nie można tu wykluczyć także wpływu białoruskiego lub rosyjskiego, na co wskazuje taki fragment wypowiedzi informatorki: *uot kas... / kośc'uł z boku* (z częścią niedopowiedzianego wyrazu ze zredukowaną samogłoską *a < o* przed akcentem: białorus. *кацц'эл* / ros. *кост'эл* [к'ас'т'ол]).

5) Mówiąc o „jakościowej redukcji nieakcentowanych samogłosek” w opisywanej odmianie polszczyzny, N. Ananiewa wymienia „ukanie” (czyli zmianę *o > u*: *pużyli*, *pujexali*), z jednej strony, i niekonsekwentne „ikanie” (*e > i/y*: *sědymz'esunt*) oraz „akanie” (*-ę > e > a* w genetycznym zaimku zwrotnym *są* oraz w B. lp. rzeczowników rodzaju żeńskiego na *-a* i zgodnych z nimi przymiotników lub zaimków: *zakup'ili tą chałupa; f szkoła brali*), z drugiej. Jeżeli chodzi o „ikanie”, to w liczebniku *sědymz'esunt* raczej upatrywać można podwyższenie samogłoski średniej przed *m/n* zarówno w pierwszej, jak i w drugiej części, por. analogiczną zmianę w zaimku *on*: *na babe nada pōv'e'ec' on* (tu przez pomyłkę zamiast *ona* lub *an'a*) *a na mužyk'a un*. Niesporna redukcja *e* do *i* w przypadkach typu *z'imlankę zrobił i tam żył / v z'imlank'i* ma korzenie rosyjskie. Również „akanie” w idiolekcie M. Markisz z pewnością ma pochodzenie północno-wschodnio-kresowe w takich formach jak *ja polov'inę vyuč'ila* (ale *ja pośła f szkołę* w naszych nagraniach), zaś genetyczny zaimek zwrotny *s'ě* (w nagraniach 2017 roku zanotowany raczej w takim brzmieniu obok *sě*) może odzwierciedlać wpływ białoruski czy też wtórny rosyjski, podobnie jak forma *p'syjiż'ec'a* z reliktem drżącej spółgłoski w przedrostku i z „ikaniem” w sylabie przedakcentowej (por. ros. dial. *npu'edumja*)⁷. Niekonsekwentnie zachodzi również inna – niewątpliwie rosyjskiego typu – neutralizacja *|o|* i *|a|* w nieakcentowanej pozycji, w której oba te fonemy mogą być reprezentowane przez *[a]* lub *[ə]*, spotykana nie tylko w rusycyzmach (zapożyczeniach albo wtrąceniach), lecz także w wyrazach polskich, np.: *uć 'it'eł' mńe zadəł st'ixotvar''eńije obok nada było mńe jem'u st'ixətvər''eńije rospov'ež'ec'*; *my ĩic ĩi pəńimal'i; tancəval'i; prośe Boga terəz žep prast'il Bok...*; *nam pəkoju ĩi było i nam ĩe daval'i pəkoju; z'imə nastańe* itp. Znamienne są pod tym względem przypadki hiperpoprawności zarówno w wyrazach przejętych, jak i rodzimych: *poprov'lała, Todeuš*.

6) W koniugacji czasownika stwierdzony przez N. Ananiewą brak końcówek osobowych w czasie przeszłym (do jej przykładów *ja pośła, ja zańeńeła* ‘zaciągnęłam’ warto dodać formy 1. i 2. os. lm. *my ĩi znal'i, co my rōb'ili; gďe vy do mńe pš'ějež'ž'al'i*) na podstawie nagrań 2017 roku zdaje się być regułą nie bez wyjątków, por. *ja pōtχod'ila tud'a na drug'i deń / napłakała^(m) s'ə^(m)...* Odnotowano także formy trybu przypuszczającego: 1. os. lp. *ja by fsō rospros'ila* i 3. os. lp. w zdaniu podrzędnym ze spójnikiem *žep prast'il Bok...* W skład form czasu przyszłego zło-

⁷ W zdaniu *terəs tak'ěgo ĩe była* (przez pomyłkę zamiast *ńe ma* lub *ĩi ma*) notuje się nawet *ě* na miejscu *e* w sylabie akcentowanej.

zonego wchodzi wyłącznie bezokolicznik: *uot ja bede vam vaproz zadavac'*; *χłōpēc bez'e żeńic'* (się); *my* (zamiast *vy*) *bəz'ec'e zvońic'*. W czasie teraźniejszym i czasie przyszłym prostym dłuższą końcówkę 1. os. lm. -*my* (nie -*m*) przybierają tylko te czasowniki, dla których -*m* jest wykładnikiem 1. os. lp.: *gadamy, nazywamy, znamy*, ale *jak my muv'im; my χoz'im modlić's'a; a pujdem może tud'a?* Łącznik *być* ma formę *jest* także w lm. (*z'e ješčo koščoły jest?*) – w tym przypadku chodzi o wspólną cechę polszczyzny kresowej i innych gwar zarówno na północnym wschodzie, jak i na południu Polski; dotyczy to też form bezokolicznika i czasu przeszłego typu *zap'isuvac'*, *karc'uvai* oraz typowej północnopolskiej formy *stojal* bez ściągnięcia (Urbańczyk, 1984, ss. 54–55).

7) Zaawansowany zanik kategorii rodzaju męskoosobowego rzeczowników w M. lm. i łączących się z nimi innych części mowy, obserwowany w idiolektcie M. Markisz, doprowadza do stanu, który jest zgodny z sytuacją na szerokim pasie północnym i wschodnim dialektów rdzennie polskich (Dejna, 1993, mapa 70), a także w polszczyźnie kresowej: *pokoń d'o nas nie pš'ijež'z'al'i ks'onzy; muzyk'i s'idałi / s'ideli i baby s'ideli; żurundy tak'e byli / v'is'eli 'żyrandole wisiały'*⁸. Koniec zdania A. Kaniewskiej ... *też Polacy* (o mieszkańcach Wierszyny) informatorka „tłumaczy” dla siebie: *toże Pōlak'i*, używając tu, podobnie jak w poprzednich zdaniach, de facto form rosyjskich. Ciekawa jest jednak konfrontacja form M. lm. nazwiska *Michnia* w wypowiedzi M. Markisz (*Byli M'ix'ni tutaj*) i na ogół rosyjskojęzycznym dyskursie A. Lekariewicz, która „po polsku czyta”: *Мухн'я фам'илия [...] вот ан'у паузав'аривали на н'ольски / Мухн'єѣ (= M'ix'nov'e)*.

8) Inne odnotowane w pracy N. Ananjewej „kresowe cechy fleksyjne” w gwarze M. Markisz (końcówki C. i N. lm. rzeczowników *pə χalupam, z detami*) można uzupełnić o kolejne (przy czym pierwsze trzy spośród niżej wymienionych cech ukształtowały się pod wpływem białoruskim): upowszechnienie się końcówki -*uv* w D. lm. rzeczowników wszystkich rodzajów (*jołkuf ni ma; jedenaście det'uv było*); zastąpienie końcówki -*a* w M.-B. lm. rzeczowników nijakich przez końcówkę właściwą innym rzeczownikom (*dv'e łafk'i stajało / stuł i dva łušk'i 'dwa łóżka'*); zrównanie końcówki N. lp. rzeczownika *tata/tato* z końcówką typową dla reszty rzeczowników męskich (*s tatem*); używanie niektórych form rzeczowników przejętych z języka rosyjskiego lub istniejących zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim z końcówką rosyjską (*tamtego domā, f tym dom'e, v uyl'u*); wprowadzenie, na wzór rosyjski, alternacji *k ~ k'* zamiast *k ~ c* w C. i Ms. lp. rzeczowników żeńskich

⁸ Komentując łączliwość typu *χłopy byli* w strefie E na mapie 70, K. Dejna zaznacza: „Utrzymujących się tu form orzeczenia [...] nie można jednak uważać za męskoosobowe z tego względu, że w tychże gwarach [...] doszło do zastąpienia niemęskoosobowych form typu *końe są pasły, baby pośły, ćelęta begały* przez formy męskoosobowe: *końe są paśli, baby pośli, ćelęta begali*” (Dejna, 1993, ss. 233–234).

(jak i f Polś... skē jenzyk; f kšonśkē i po kšonśk'i; v z'imlank'i; por. też w Ms. lp. rzeczownika męskiego na v'elikē 'na rowerze', ale f Tomsku).

9) W odmianie zaimka 3. os. zwraca uwagę brak form enklitycznych lp. – zgodnie ze stanem w gwarach wschodniego pogranicza Polski: *ja pošov'inē rospov'ez'ala jemu...*; *vygnali jęgo z domu*; *naprotif był mōj dom / a jęgo juś rozebrali*; *χto jęgo zna i χto jęgo v'e* (z ros. *кмо ego знаем* 'kto go tam wie'⁹). Podłoże białoruskie ma brak nagłosowego *ń-* w formach po przyimku: *ot ja nie v'im / co z jim* 'z nim'; *u jęgo s'em'j'a bez'e* 'u niego'; *dla jej z'em'i juś ni było* 'dla niej'.

10) W zakresie składni obserwuje się kilka zjawisk o charakterze kontaktowym. Przede wszystkim informatorka wcale nie używa konstrukcji z czasownikiem *mieć*: na ich miejscu konsekwentnie występują konstrukcje wschodniosłowiańskie typu *u mōjego z'atka było šez'd bratuf* 'dziadek miał sześciu braci'; *a teras ona ni v'idī / χot' i uočk'i jest* 'choć ma okulary'; *tśy rok'i było mamē* 'mama miała trzy lata'. Czasownik *mieć* spotyka się tylko w formie przeczącej czasu teraźniejszego czasownika *być*, por. odpowiedź na pytanie: „Czy jest tutaj jeszcze ktoś taki, kto mówi po polsku?": *a ni ma v'enc*. W zdaniach przeczących pod wpływem rosyjskim możliwe jest używanie B. zamiast D.: *vy ž ni v'iz'el'i koś'čul!* (ale: *juś takęgo koś'čola ni bez'e*). Spójnik *že*, zachowany jedynie w złożeniu z partykułą *b(y)*, w pozostałych przypadkach wyparty jest przez spójnik *co*, por. *my ni znali co my rōb'il'i* oraz *gada-ju co vrodē paabēšč'al postav'ic* 'mówią, że niby obiecał odbudować, a także złożony spójnik przyczyny *temu co* (na wzór ros. *nomomy čmo*) obok *bo/bō*.

Mówiąc o elementach kontaktowych w reprezentowanej przez idiolekt M. Markisz gwarze Biełostoku, powstałych pod wpływem białoruskim (jeszcze na Kresach) czy też pod wtórnym wpływem rosyjskim, trzeba zdawać sobie sprawę, że nie zawsze jest możliwe odróżnienie jednych od drugich. Także wpływ rosyjski na tę gwarę był wieloraki i wywierany stopniowo ze strony różnych odmian dominującego (już na Kresach) języka: odmiany ogólnorosyjskiej¹⁰ i mówionych form lokalnych. Na Syberii na polszczyznę biełostocką musiała oddziaływać miejscowa rosyjska odmiana gwarowa, której użytkownikami w końcu stali się wszyscy biełostoczanie (zachowując jednakże w dyskursie rosyjskim dawne naleciałości kresowe). Jako źródło wiedzy o niej, jakkolwiek wciąż fragmentarycznej, może posłużyć wersja próbna

⁹ Kalka frazeologiczna, odzwierciedlająca równocześnie mieszanie w badanej odmianie polszczyzny czasowników *wiedzieć* i *znać* pod wpływem wschodniosłowiańskim.

¹⁰ Z tej właśnie odmiany zapewne pochodzi usuwanie alternacji *k ~ c* w C. i Ms. lp. rzeczowników żeńskich. Zjawisko to jest stosunkowo słabo poświadczane w polszczyźnie kresowej, np. *czakajo wo na ławeczki tej, na łaki rozścielali* 'na łące', *u tej chlebnej beczki śpieczysz jęgo* '/chleb/ w beczce', także w Ms. lp. rzeczownika o temacie zakończonym na -g: *w tajgi rzuco i jidzi sobie jak chceś* 'w tajdze' (Rieger, 2014, ss. 58, 332, 334, 439). Do jęgo upowszechnienia w gwarze biełostockiej musiało więc dojść dopiero po przesiedleniu mieszkańców wsi z Kresów pod nasilającym się wpływem języka ogólnorosyjskiego.

Tomskiego Korpusu Dialektalnego (dalej skrót TKD; TKD, b.d.)¹¹, która zawiera 40 wypowiedzi mieszkańców 18 miejscowości danego regionu (roczniki od 1867 do 1952) o łącznej objętości około 40 tysięcy słów. Lektura tych tekstów i innych materiałów dialektalnych z Syberii sugeruje, że wśród „wschodnioslawizmów” albo „rusycyzmów” w polskiej gwarze Biełostoku, czyli obecnie w idiolekcie M. Markisz, można byłoby wykryć przynajmniej pojedyncze „syberyzmy”.

W istocie, rozpatrując poszczególne osobliwości wykazujące zbieżność ze stanem w gwarach rosyjskich obwodu tomskiego czy w ogóle na Syberii, trzeba starać się rozróżniać elementy: a) pochodzenia kresowego, które znalazły oparcie w miejscowej ruszczyźnie, oraz b) właściwe „syberyjskie”, co do których można wysnuć przypuszczenie, że wpływ rosyjskiej gwary syberyjskiej (a nie języka ogólnorosyjskiego) przyczynił się tu do pewnego rozwoju.

Do grupy „a” z pewnością należy typowy dla polszczyzny kresowej „białorutenizm” – formy zaimka 3. os. bez *ń*- po przyimku typu *u jej* (zob. Rieger, 2014, s. 29), znane również dialektom rosyjskim, m.in. na Syberii¹², oraz uogólnienie w D. lm., ewentualnie też B. lm. rzeczowników wszystkich rodzajów i deklinacji końcówki *-uv* lub *-ov/-av*, np. *szkołow nie było, ile bramow tutaj, jagodow tych / tych jagod, drzewiow czapka* ‘górna część framugi’, *dzieckaw tych nieśli* (Rieger, 2014, ss. 60, 68, 83, 131), rozpowszechnione na całym wschodniosłowiańskim obszarze dialektalnym¹³.

Do tej samej grupy chyba można zaliczyć taką wyrazistą cechę z pogranicza morfologii i składni, jak konstrukcje z imiesłowem przymiotnikowym biernym i pokrewną formą nieosobową na *-no*: *jołk’i p^uosazono* (sic!) *kruy’om jołk’i* [...] *kruy’om rosłi* / *posazone byli* / *rosłi*. Oba te typy konstrukcji są znane z polszczyzny kresowej, por. i *chodniczki wo porobiono te o cementowe takie obok skrzynie taki, skrzynie były porobione; postawiono brzożki obok krzyżyk był święty postawiony*; *żyta u n’as było posiane, kartofla tutaj posadzona* (Rieger, 2014, ss. 178, 116, 264, 351, 421). Zresztą występujące tu formy na *-no* i rzadziej *-to* nie zawsze można utożsamiać z ogólnopolską formą bezosobową czasu przeszłego. Wydaje się, że często raczej należałoby dopatrywać się w nich tzw. krótkich form M.-B. lp. rodzaju nijakiego imiesłowu biernego o rodowodzie wschodniosłowiańskim¹⁴. Równocześnie jednak konstruk-

¹¹ Dostępna online na stronie <http://losl.tsu.ru/?q=corpus/demo>

¹² Por. w TKD (TKD, b.d.) *с им, у ego, по ей, для йих* itp.

¹³ Zob. Дурново, 1969, s. 135. Również w TKD (TKD, b.d.) odnotowano przykłady uogólnienia tej końcówki w D. lm. rzeczowników żeńskich *десять мордов; конфеточков маленько; много стряпков было* ‘dużo kucharek’ i męskich (zamiast -Ø lub -ей, też w B. lm.): *мужчинов зовут мужик; про ужов говорят; гля племяншов* ‘dla bratanków/siostrzeńców’; *пять ребёнков; оставили* [...] *трёх ягнёнков; и коров сдали, и конёв / у коров и конёх* (z -х < -ф).

¹⁴ Proweniencję tę zdradzają niektóre ich osobliwości zarówno leksykalne, jak i gramatyczne, por.: *naznaczono weseli* (Rieger, 2014, s. 350, ros. *назначено*); *tak żyli, tak przeżyta* (Rieger, 2014, s. 15, z redukcją wygłosowego *o > a*, ros. *прожито*); z łącznikiem *jemu było dadziono wszystko* (Rieger, 2014, s. 87, ros. dial. */было/ дадено*; to już *było i zawiediono tak* (Rieger, 2014, s. 346, ros. */было/ заведено*) itp.

cje z imiesłowem biernym w formie krótkiej albo tzw. pełnej (przymiotnikowej) w orzeczeniu słuszenie uważa się za charakterystyczną cechę dialektów północnej części Rosji oraz gwar przybyłej stąd najstarszej fali osadników rosyjskich na Syberii. W TKD (TKD, b.d.) spotyka się blisko 60 przykładów wypowiedzi z konstrukcją imiesłowową bierną albo homonimiczną dekauzatywną, z których część byłaby niezwykle czy wprost niezrozumiała w środkowej Rosji¹⁵. Wprawdzie takie formy, jak *посажено* z opowiadania M. Markisz lub *porobiono, поставлено* z tekstów zawartych w tomie (Rieger, 2014), odnotowano w TKD (TKD, b.d.) przede wszystkim w zdaniach z zaimkiem *всё*, który można w nich uważać za podmiot, typu *Всё посажено под силу. Гороху посадила, помидор, капуста* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/512/-/0>)¹⁶, a poza tym w konstrukcjach bezpodmiotowych: *весь лес изменился [...] щас покручено червями-то* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/171/-/0>) ‘las całkowicie się zmienił, teraz jest /wszystko/ wywiercone przez te robaki’; *баня по-чёрному это не белено значит* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/284/-/0>) ‘łaźnia na czarno, to znaczy nie na białe (dosłownie: to znaczy nie /było/ bielone)’; z łącznikiem w czasie przeszłym *у тунгус'ов в домах было крашено* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/956/-/0>) ‘Tunguzi mieli domy w środku wymalowane’. Ogólnie zaś w TKD (TKD, b.d.) przeważają konstrukcje z podmiotem, z którym imiesłów w formie krótkiej lub pełnej jest uzgodniony w rodzaju i liczbie, np. *лук да чеснок посажены* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/451/-/0>) ‘cebula i czosnek /są/ posadzone’ (w znaczeniu ‘mam posadzone’), podobnie jak w drugiej części wypowiedzi M. Markisz *jol'ki [...] posazone byli* z rzeczownikiem w mianowniku lm. Forma tego samego rzeczownika w pierwszej części jej wypowiedzi – *jol'ki посажено* – jest niejednoznaczna, ale niezależnie od tego, czy tu mamy do czynienia z mianownikiem, czyli też z biernikiem, można zauważyć, że połączenie to przypomina północnorosyjskie konstrukcje gwarowe, znane także na Syberii, typu *полы помыто*, które są traktowane jako osobowe albo nieosobowe: ‘podłogi były umyte/podłogi umyto’ (Колесов, 1990, ss. 156–157).

¹⁵ Na przykład zamiast podkreślonych form w wypowiedzi *многие ведь дома построены много лет назад – уже разрушены* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/171/-/0>) w języku ogólnorosyjskim oczekiwać należałoby raczej form zwrotnych *строились* i *разрушились*, z których druga, zapewne tak samo jak *разрушены* w przytoczonym zdaniu gwarowym, ma znaczenie dekauzatywne: domy nie zostały zburzone, tylko rozpadły się. Analogicznie w zdaniu M. Markisz o ramie obrazu *моя з'ет поділо / она розбита була* (≈ ros. она разбитая была / разбилась ‘potłukła się’).

¹⁶ Dodam, że forma *посажено* ma tu znaczenie rezultatywne: ‘wszystko mam posadzone w miarę sił’. W zdaniu *Было нанесено восемь ран штыковыми* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/703/-/0>) ‘zostało zadanych 8 ran bagnietem’ występuje typowa konstrukcja strony biernej z łącznikiem; podmiotem składniowym jest tu grupa z liczebnikiem. Natomiast w zdaniu z rzeczownikiem rodzaju nijakiego w M.=B. Ір. *там заброшено кладбище* ‘tam opuszczony/zaniedbany cmentarz’ (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/703/-/0>) widocznie chodzi o krótką formę nie imiesłowu biernego, tylko homonimicznego przymiotnika.

Tak więc w przypadku konstrukcji z imiesłowem można byłoby przypuszczać, że analogiczny stan rzeczy w syberyjskich dialektach języka rosyjskiego sprzyjał zachowaniu w polszczyźnie bielostockiej cechy, która istniała już przedtem w gwarze kresowej.

Jako zjawiska z grupy „b” wchodziłyby w rachubę dwie osobliwości używania czasowników w idiolekcie M. Markisz. Pierwsza z nich to konsekwentne wprowadzanie elementu zwrotnego *sě/s’* przy czasownikach *rozmawiać* i *zapomnieć* (nie w konstrukcji bezosobowej), np. *ja już dużo i zapomni^{ła} s^ę po polsku / temu co ni ma s k’im s^ę rozmaw^{ać}’ / jag byli ješč^e t^{ak} rozmaw^{iała}s’* itp. Analogiczne użycie wschodniosłowiańskiego odpowiednika tego drugiego czasownika – w postaci niedokonanej – odnotowano w jednym tylko przypadku w zbiorze tekstów kresowych: [„Jak pani by nazwała ten język?”] *Pa swoimu, u n’as nia polskij, nia ruskij, nia... Zabywali s^{ie} jak jah’o nazw’ac’¹⁷*; co zaś do pierwszego czasownika, to rozmówcy z Kresów nie podtrzymują nawet jego użycia w bezosobowej konstrukcji zwrotnej: [„A w domu jak się rozmawiało?”] *A u n’as po białarusku, u n’as inaczej nie rozmawiali* (Rieger, 2014, ss. 375, 370). Przeciwnie, w TKD (TKD, b.d.) znajdujemy prawie dokładną paralelę słowotwórczą i semantyczną (ponieważ chodzi o czynność wzajemną) zwrotnego czasownika *rozmawiać* z idiolektu M. Markisz: *У нас разговоримся по-своему, а дыш’у по-своему* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/59/-//0>). Na uwagę zasługuje fakt, że tego typu użycia w gwarze tomskiej nie są odosobnione: w tekstach z TKD (TKD, b.d.) dość częste są inne niemożliwe lub niecodzienne w języku ogólnorosyjskim czasowniki z elementem zwrotnym *-ся/-сь* o znaczeniu już nie czynności wzajemnej, tylko w pewnym sensie medialnym, np. *виселась на доске почёта* ‘byłam wywieszona na tablicy honorowej’ i *умывальный виселся* ‘umywalka wisiała / była powieszona’; *вот эта плита, я на ней стряпаюсь* ‘oto piecyk, na nim gotuję (sobie, dla siebie)’; *сыновья отслужились, поженились* ‘synowie odsłużyli (swoje), pożenili się’¹⁸ i in.

Inne zjawisko jest związane z podziałem czasowników na klasy znaczeniowe, które wyodrębnia się ze względu na tzw. rodzaj czynności (akcji). Chodzi o formacje czasownikowe z prefiksem *po-* i podwójnym *popo-* o znaczeniu dystrybutywno-kumulatywnym typu pol. *porozjeżdżać się* ‘o większej liczbie osób lub pojazdów: odjechać w różne strony’ czy też ros. *поразъехаться* ‘разъехаться друг за другом (обо всех или многих)’. Oczywiście, takie formacje – lecz bez podwojenia prefiksu – właściwe są zarówno językowi ogólnopolskiemu, jak i rosyjskiemu (potocznemu i jeszcze bardziej dialektom, m.in. gwarom syberyjskim). Wobec tego zdanie

¹⁷ Inny charakter mają przykłady użycia czasownika *zapomnieć* w bierniej konstrukcji zwrotnej: *zapomni^{ła} s^{ia} już ta polska [mowa]; to ji zapomni^{ło} s^{ie} dużo* (Rieger, 2014, ss. 373, 388).

¹⁸ Wyszukiwarka na stronie <http://losl.tsu.ru/?q=corpus/demo> umożliwia dokładne odnalezienie cytowanych użyć podkreślonych wyrazów.

M. Markisz *tenčas kak pəzab'iral'i vray'of i fs'o* (≈ *тогда как позабывали врагов /народа/, и все*¹⁹) ‘wówczas, jak pozabierali wrogów /ludu/, to był koniec’ „brzmi dobrze” po polsku; tak samo dobrze brzmi czasownik *poženili się*, nie zaś *a popše... juš' / popoženili se / p'rusk'i juš' /mówią/* (≈ *a попер- уже..., попоженились – уже по-русски*²⁰). Wreszcie w zdaniu *pojechał do ɔjca? [...]* *pojechał / mus'i do ɔjca po-prav'edavat'* ‘odwiedzić ojca’ (nie ‘poodwiedzać’) występuje po prostu rosyjski czasownik dialektalny, notowany w gwarach północnorosyjskich i syberyjskich²¹.

W zasobie leksykalnym M. Markisz obok wyrazów ogólnopolskich oraz „kresowizmów” typu *dryg'ilna* ‘galareta’, *nastol'nik* ‘obrus’, przytoczonych w pracy N. Ananjewej (Ананьева, 2013, s. 471), występują liczne zapożyczenia z języka rosyjskiego, pochodzące z różnych jego odmian i okresów, od spuścizny epoki caratu do wyrazów związanych z postępem technicznym XX wieku²². Jako element kresowy wsparty wpływem rosyjskiej odmiany dialektalnej, mianowicie tomskiej gwary syberyjskiej, można potraktować partykułę łączącą w zdaniu *Вар'а дак она is Kr'akova była* ‘... to ona była z Krakowa’. Z 89 (!) przykładów użycia tej partykuły występującej w postaci *дак* i (rzadziej) *дык*²³ w 40 tekstach z wersji próbnej TKD (TKD, b.d.) przytoczę syntaktycznie najbliższy wypowiedzi M. Markisz: (rzeka) *Кривулька дак вот тут вот, так вот з'а угол* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/553/-//0>). Chodzi tu zatem o kolejny przypadek, gdy ściśle odróżnienie dzielectwa polszczyzny kresowej od „syberyizmu” jest ledwo możliwe.

Bibliografia

- Ananiewa, N. (2006). Zróżnicowanie pokoleniowe polskich gwar kresowych (wybrane zagadnienia). *Gwary Dziś*, 3, 93–98.
- Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Braśławszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

¹⁹ To samo w TKD (TKD, b.d.): *последний раз позабывали* парней по 16–17 лет (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/9/-//0>).

²⁰ Podobny przykład z TKD (TKD, b.d.): *У маме двенадцать детей было. Парнишки все помирали, один женился. А дети попомерли* (<http://losl.tsu.ru/?q=corpus/text/512/-//0>).

²¹ Zob. hasła *попроведать* i *попроведовать* w słowniku gwar rosyjskich (Сороколетов, 1996, s. 6).

²² Por. początek rozmowy M. Markisz z autorem tego opracowania (tekst II): *Vy sam'i isk'ont? S jak'i gub'ernii?* (gubernie jako jednostki podziału administracyjnego ostatecznie zniesiono w ZSRR w 1929 roku!), z jednej strony, i *pš'ijež'zał jeden rok na v''elik'e* ‘na rowerze’ *aš is Polš'i*, z drugiej.

²³ Zob. hasło *дык* ‘tak, no, przecież’ z odpowiednikiem brus. gw. *дык* w słowniku gwarowym Braśławszczyzny (Rieger, 2014, s. 96).

- Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 1 [Video]. (2017). Pobrano 27 lipca 2019, z <https://www.youtube.com/watch?v=dpFSCeNqO8k>
- Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 2 [Video]. (2017). Pobrano 27 lipca 2019, z <https://www.youtube.com/watch?v=c3ObeqhWjHo>
- Urbańczyk, S. (1984). *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa: PWN.
- Ананьева, Н. (2013). Типология польских говоров Сибири и результаты их контактов с русским идиомом. W A. Молдован & С. Толстая (Red.), *Славянское языкознание: XV Международный съезд славистов*: Минск, 2013 г.: Доклады российской делегации (ss. 467–478). Москва: Индрик.
- Дурново, Н. (1969). *Введение в историю русского языка*. Москва: Наука.
- Колесов, В. (Red.). (1990). *Русская диалектология*. Москва: Высшая школа.
- Сороколетов, Ф. (Red.). (1996). *Словарь русских народных говоров* (Т. 30). Санкт-Петербург: Наука.
- Томский диалектный корпус [TKD]. (b.d.). Pobrano 27 lipca 2019, z <https://losl.tsu.ru/?q=corpus/demo>

Bibliography (Transliteration)

- Anan'eva, N. (2013). Tipologija pol'skich govorov Sibiri i rezul'taty ikh kontaktov s russkim idiomom. In A. Moldovan & S. Tolstaia (Eds.), *Slavianskoe iazykoznanie: XV Mezh-dunarodnyj s'ezd slavistov: Minsk, 2013 g.: Doklady Rossijskoj delegatsii* (pp. 467–478). Moskva: Indrik.
- Anan'ewa, N. (2006). Zróznicowanie pokoleniowe polskich gwar kresowych (wybrane zagadnienia). *Gwary Dziś*, 3, 93–98.
- Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Durnovo, N. (1969). *Vvedenie v istoriju russkogo iazyka*. Moskva: Nauka.
- Kolesov, V. (Ed.). (1990). *Russkaia dialektologija*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brzławszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.
- Sorokoletov, F. (Ed.). (1996). *Slovar' russkich narodnykh govorov* (Vol. 30). Sankt-Peterburg: Nauka.
- Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 1 [Video file]. (2017). Retrieved July 27, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=dpFSCeNqO8k>
- Syberyjski Białystok – p. Maria Markisz – cz. 2 [Video file]. (2017). Retrieved July 27, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=c3ObeqhWjHo>
- Tomskij dialektnyj korpus [TKD]. (n.d.). Retrieved July 27, 2019, from <https://losl.tsu.ru/?q=corpus/demo>
- Urbańczyk, S. (1984). *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa: PWN.

„Mnie po rusku było ciężko gadać”. Rozmowy z mieszkanką wsi Bielostok na Syberii

Streszczenie

Badania terenowe w ongiś polskiej wsi Bielostok w obwodzie tomskim na Syberii Zachodniej, przeprowadzone w 2017 roku, kontynuują wcześniejsze badania idiolektu jedynej użytkowniczki miejscowej gwary polskiej, pani Marii Markisz (ur. w 1928), zapoczątkowane 14 lat temu przez Natalię Ananjewą. W powyższych tekstach przedstawione są nagrania dwóch rozmów z tą mieszkanką Bielostoku wraz z odnośnym komentarzem. Pierwsza rozmowa została nagrana przez Agnieszkę Kaniewską z Uniwersytetu Wrocławskiego (w rozmowie uczestniczył także o. Krzysztof Korolczuk SJ) w kwietniu, druga zaś przez autora niniejszego tekstu w maju 2017 roku, również z udziałem A. Kaniewskiej. Chciałoby się wierzyć, że te wspólnie przeprowadzone wywiady są zapowiedzią przyszłej, szerokiej współpracy międzynarodowej w zakresie badania gwar polskich na terenie Rosji.

Słowa kluczowe: polski dialekt północnokresowy na Zachodniej Syberii; badania terenowe; wywiad z jedynym użytkownikiem gwary; komentarz dialektologiczny; odziedziczone cechy i innowacje

“It was hard for me to speak Russian”: Interviews with a resident of the village of Belostok in Siberia

Abstract

The fieldwork in the formerly Polish village of Belostok in the Tomsk Region (Western Siberia) undertaken in 2017 is a continuation of the previous study of the idiolect of its sole Polish-speaking resident initiated by Natal'ia Anan'eva fourteen years ago. This article presents a record and commentary of two interviews with this speaker, Ms Maria Markish (Markisz) (born in 1928). The first of them was conducted in April 2017 by Agnieszka Kaniewska from the University of Wrocław (Rev. Krzysztof Korolczuk SJ also took part), and the second one – by the author of this paper in May the same year, with the assistance of A. Kaniewska. It remains to be hoped that the two collectively conducted interviews come as a sign of wider international cooperation in future studies on Polish dialects in Russia.

Keywords: North-eastern Borderland dialect of Polish in Western Siberia; field research; commented interviews with the only user; dialectological commentary; inherited features and innovations

Dr Sergei Skorvid, Associate Professor at the Slavic and Central European Studies Department of the Institute of History and Philology, Russian State University for the Humanities (Moscow) and Senior Researcher at the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. His scholarly interests include Polish and West Slavic dialectology and language history. He has been investigating dialects of Czech and Polish immigrants in Russia for ten years, and is the author or co-author of over eighty publications on various issues in this field and in Slavic studies in general.

Bibliography (selected): *Атрибутивные посессивные конструкции в истории славянских языков* [Attributive possessive constructions in the history of Slavic languages], Москва (Moscow) 2018; (with Natal'ia Anan'eva), *Островные западнославянские диалекты на территории России* [West Slavic insular dialects in Russia], *Славянское языкознание. XVI Международный съезд славистов. Белград, 20–27 августа 2018 г. Доклады российской делегации*, Москва (Moscow) 2018, 269–300; *О параллельных процессах в синтаксисе западнославянских островных говоров в Сибири* [On the parallel syntactic processes in West Slavic insular dialects in Siberia], *Вестник Томского государственного университета. Филология* 53, Томск (Tomsk) 2018, 75–97; *Nu... pr'ivet peredavajta, co tu tak'e Mazur'i, Polak'i luterany su... Jeszcze raz o „polszczyźnie okolic Krasnojarska” na tle innych przesiedleńczych gwar słowiańskich w Rosji* [Well... greet everybody and tell that such Masures, Polish Lutherans live here... Once again about “Polish language in the area of Krasnoyarsk” against the background of other Slavic immigrant dialects in Russia], *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, vol. 64, Łódź 2017, 289–302; *Польский язык и полонизмы у сибирских голендров* [The Polish language and Polonisms among the Siberian Hollanders], *Язык. Сознание. Коммуникация* 55, Москва (Moscow) 2017, 274–286.

Correspondence: Sergei Skorvid, Russian State University for the Humanities, Moscow, e-mail: slavcenteur@gmail.com

Support of the work: The study was conducted at the author's own expense.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.